

Eugenia ARJOCA-IEREMIA
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

**Însemnări privind o conferință din
anul 1899, ținută în cadrul
Societății *Astra* (despărțământul
Bocșa): arta argumentării**

Nihil enim est aliud eloquentia nisi copiose loquens sapientia (Cicero, De oratore)

Abstract: (Notes regarding a Conference of 1899, held by *Astra* Society (Bocșa Division): The Art of Argumentation) The *Astra* Society, founded in Sibiu, in 1861, proved to be a true cultural forum of the Romanians from Transylvania and Banat, provinces which were then a part of the Kingdom of Hungary. The Division of Bocșa, created in 1898, included the administrative circles of Bocșa and Reșița and had priests, teachers, lawyers, handymen, etc., as ordinary members and peasants from the communes of Caraș-Severin county as helping members. By organizing conferences, the leaders of the division wished to promote, besides “spiritual and moral culture”, “economic culture”, in order to ensure the prosperity of the people. Having the manuscript of one of the first conferences with the title *Despre valorarea poamelor (On the Valorisation of Fruit)*, we wish to present its main pragmatic-discursive and linguistic aspects, knowing that we have an important authentic document of cultural history of the Romanians living on Banat soil. Its reading unveils the personality of the author, priest Petru Ieremia, secretary of *Astra* – Bocșa, his art of delivering convincing speeches, his thorough knowledge in the field and his wish of imparting it to the peasants, so that they may improve and modernize their work methods. The conference, conceived as an argumentative text (whose classical parts *exordium*, *narratio*, *argumentatio* and *peroratio* can be discovered at a closer analysis), offers confessions resulting from successful practical experiences (in France, Hungary, North America) meant to encourage the peasants from certain communes to cultivate that type of prune trees which fit the soil and local climate and successfully capitalize the obtained fruit (*poame*) in the markets of Budapest and Vienna. The conference is written in a neat style, using correct language, cultivated, and betraying natural influences of the sub-dialect spoken in Banat.

Keywords: *Astra* Society, argumentative text, exhortative textual and informative – narrative / explanatory sequences, the Banat sub-dialect.

Rezumat: Societatea *Astra*, înființată la Sibiu în 1861, s-a dovedit a fi un adevărat for cultural al românilor din Transilvania și Banat, provincii care făceau parte, pe atunci, din regatul Ungariei. Despărțământul din Bocșa, creat în anul 1898, cuprindea cercurile administrative ale Bocșei și Reșiței și avea ca membri ordinari preoți, învățători, avocați, meseriași etc., și ca membri ajutători, țărani din comunele comitatului Caraș-Severin. Prin ținerea de conferințe, conducerea despărțământului își propunea să promoveze, pe lângă „cultura spirituală și morală”, și „cultura economică” pentru a asigura propășirea poporului. Aflându-ne în posesia manuscrisului uneia din primele conferințe, cu titlul *Despre valorarea poamelor*, ne propunem să prezentăm principalele aspecte pragmatic-discursive și lingvistice ale acesteia, considerând că ne aflăm în fața unui document autentic important al istoriei culturale a românilor de pe meleagurile bănățene. Lectura acestuia ne dezvăluie personalitatea autorului, preotul Petru Ieremia, secretar al *Astrei* – Bocșa, arta sa de a ține discursuri convingătoare, cunoștințele sale temeinice din domeniu și dorința de a le împărtăși țăranilor, pentru ca ei să-și îmbunătățească și modernizeze metodele de lucru. Conferința, concepută ca discurs argumentativ (ale cărui părți clasice : *exordium*, *narratio*, *argumentatio* și *peroratio* le putem descoperi la o analiză atentă), aduce mărturii izvorâte din experiențe practice reușite (din Franța, Ungaria, America de Nord) pentru a-i încuraja pe țăranii din anumite comune să cultive acei soi de pruni potrivit solului și climei locale și să valorifice cu succes „poamele” obținute pe piețele din Budapesta și Viena. Conferința este redactată într-un stil îngrijit, un limbaj corect, cultivat, trădând influențe firești ale subdialectului bănățean.

Cuvinte cheie: Societatea *Astra*, text argumentativ, secvențe textuale exortative și informativ-narative / explicative, subdialect bănățean.

1. Introducere

Societatea *Astra*¹, înființată la Sibiu, în 1861, s-a dovedit a fi un adevărat for cultural al românilor din Transilvania și Banat, provincii care făceau parte, pe atunci, din regatul Ungariei. În anul 1896, adunarea generală de la Lugoj a decis înființarea și în Banat a unor filiale, numite pe atunci „despărțăminte”. Despărțământul din Bocșa, creat în anul 1898, cuprindea cercurile administrative ale Bocșei și Reșiței și avea ca membri ordinari preoți, învățători, avocați, meseriași etc., și ca membri ajutători, țărani din comunele comitatului Caraș-Severin². Prin organizarea de conferințe, conducerea despărțământului își propunea să promoveze, pe lângă „cultura spirituală și morală”, și „cultura economică” pentru a asigura propășirea poporului³. Aflându-ne în posesia manuscrisului uneia dintre primele conferințe⁴, cu titlul *Despre valorarea poamelor*, ne propunem să prezentăm principalele aspecte pragmatic-discursive și lingvistice ale acesteia, considerând că ne aflăm în fața unui document autentic important al istoriei culturale a românilor de pe meleagurile bănățene. Această conferință, varianta a discursului argumentativ prototipic⁵, aduce mărturie izvorâte din experiențe practice reușite (din Franța, Ungaria, America de Nord) pentru a-i încuraja pe țăranii din anumite comune să cultive acel soi de pruni potrivit solului și climei locale și să valorifice cu succes „poamele” obținute pe piețele din Budapesta și Viena. Conferința este redactată într-un stil îngrijit, un limbaj corect, cultivat, trădând influențe firești ale subdialectului bănățean.

2. Considerații privind structura (*dispositio*) conferinței

2.1. Text argumentativ și discurs persuasiv

„Textul argumentativ reprezintă un act de comunicare centrat pe funcția conativă (a limbajului, n.n.), scopul urmărit fiind de a-l convinge pe receptor cu privire la validitatea punctului de vedere susținut de autor. Într-un text argumentativ, autorul apără o teză prin utilizarea unor argumente pe care le poate ilustra cu exemple”, scrie Alina Ciocoiu în articolul *Textul argumentativ: noțiuni teoretice*⁶. Lo Cascio (2002, 41) referindu-se la

¹ *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*

² Adunarea de constituire a Despărțământului Bocșa a avut loc în 11 septembrie 1898, stil nou, în Bocșa Montană.

³ Dumitru Tomoni, în studiul *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*, menționează la p. 397: „În acest sens, s-a decis descinderea în mijlocul poporului spre a răspândi lumina prin ținerea de conferințe publice, și pe calea disertațiilor rostite în limbaj popular a-i face cunoscute progresele reportate pe terenul cultural și economic de popoarele înaintate, stârnind pe calea aceasta a deștepta și în poporul român, interesul față de ce e bun, frumos și folositor și prin aceasta a-i întări voia de a propăși”. Citatul introdus de Dumitru Tomoni este extras din procesul verbal al celei de a doua ședințe de comitet cercual din 10 decembrie 1898.

⁴ Conferința, a fost intitulată în manuscris „Despre valorarea poamelor”, dar apare în studiul de mai sus cu titlul „Despre valoarea poamelor”. Ea a fost redactată și ținută de preotul Petru Ieremia (din comuna Călnic), care fusese ales controlor-notar, în prima ședință a comitetului cercual al Despărțământului Bocșa (15 octombrie 1898). În *Calendarul Românilor* (pe anul 1898), în capitolul „Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania și al diecesei Caransebeșului pe anul 1898” găsim următoarea mențiune: „Tractul Bocșei-Montane. Reședința protopresbiterală Bocșa. Mont. Număru sufletelor 33.493. (...) *Comunele, preoții și învățătorii*(...) Călnic, *Kölnik*, Petru Ieremia, paroch”.

⁵ Părțile clasice ale unui discurs argumentativ sunt: *exordium*, *narratio*, *argumentatio* (și implicit, *confirmatio* / *refutatio*) și *peroratio*. A se consulta *Retorica*, §3.2. *La disposizione: la struttura del discorso* (<http://it.wikipedia.org/wiki/Retorica>, accesat în 20.08.2014); Roventă-Frumușani 2000, 168-170; *Vocabulaire rhétorique. Les types de discours*, (<http://www.etudes-litteraires.com/lexique-rhetorique.php#1>, accesat în 14.01.2015). Vom vedea în paragrafele următoare cum putem decela aceste componente în textul integral al conferinței.

⁶ Vezi, <http://educatie.inmures.ro/lectii-de-limba-romana/textul-argumentativ-notiuni-teoretice.html>, accesat în 04.09.2014.

structura textuală argumentativă, precizează că aceasta trebuie să conțină câteva elemente caracteristice precum: o temă, „un protagonist (...) care vrea să convingă un interlocutor despre validitatea propriei teze”, „un raționament pentru a convinge de validitatea unei opinii”, raționamentul fiind bazat pe unul sau mai multe argumente și „o (eventuală) concluzie”. Și încă o precizare importantă pentru propriul nostru demers: raționamentul cuprinde „argumente alese în funcție de interlocutori, prin urmare marcate cultural și aparținând unor arii de semnificație specifice”.

Având în vedere tema pe care o tratează, putem încadra conferința, ce urmează a fi analizată, în genul retoric deliberativ⁷, care este bazat pe un *discurs argumentativ* și *persuasiv*: autorul încearcă să determine publicul – format mai ales din țărani comunei Ramna în adunarea din data de „9 / 21 Mai 1899” – să adere la noile idei privind cultura prunului bistriț, și să aplice noi proceduri, științifice, pentru obținerea unor recolte de calitate superioară și a unor câștiguri sporite. Discursul, pe care l-am putea numi mai degrabă un *Cuvânt de învățătură (sui generis)*, trebuie să intereseze și să instruiască (*docere*), dar și să convingă (*movere*). El este scris (conceput) și rostit în duh creștinesc de către un preot devotat „poporenilor săi”, cărora li se adresează des, numindu-i „iubiți (iubiții mei) frați”, pătruns fiind de misiunea sa, aceea de a-i lumina, cu fermitate și răbdare, în spiritul adevărului⁸.

2.2. Exordiul

În cele ce urmează, vom surprinde unele aspecte generale și particulare ale textului conferinței; aceasta are 15 pagini scrise de mână⁹. Partea de început, pe care o putem asimila unui *exordiu*, este și partea prin care se stârnește interesul auditoriului, acea *captatio benevolentiae*; ea ocupă trei pagini din ansamblul lucrării și se distinge prin următoarele trăsături:

- Autorul introduce o teză, o afirmație cu caracter general, pe care o va susține apoi cu numeroase argumente, de-a lungul întregii conferințe, pentru a-și convinge auditoriul că în orice împrejurare particulară e bine să se urmărească realizarea îndemnului cuprins în „Lozincă / Parola lumii de az e însă cuvântul „înainte” și „mai mult cu mintea decât cu puterea”;
- Autorul trezește în auditoriul său un *sentiment complex de mândrie națională*, afirmând patetic: „Ceasul deșteptării au sunat și pentru Român, (...) și iel e strigat de glasul vremii¹⁰ a pune în lucrare cunoscințele lui câștigate în școală, spre a arăta lumii ce poate plămuzi mintea lui, spre a dovedi străinilor că și dânsul e luminat și scie lucra mai mult cu mintea decât cu puterea¹¹; *Consecința* : „Și cine va sci lucra pre viitor cu mintea, va fi și fericit, căci lumea de az atît de departe au înaintat pre toată linia” încât noi, românii, avem datoria

⁷ „În cel de-al doilea gen, deliberativul sau discursul persuasiv prin excelență, autorul încearcă să determine publicul să gândească sau să acționeze ca el, să-i inculce o anumită opinie sau decizie; este cazul marilor discursuri ideologice de natură politică sau religioasă”, (Roventă-Frumușani 2000, 18).

⁸ Ne vom referi mai târziu la aspectele ale *etosului*, așa cum răzbat ele din întreaga conferință. *Etosul* corespunde imaginii pe care o dă despre sine, prin discursul său, oratorul însuși: trebuie să se facă simpatic, să stârnească încrederea și bunăvoia auditoriului.

⁹ Fragmentele din conferință, pe care le vom cita în studiul nostru, vor respecta grafia originală a manuscrisului.

¹⁰ În franceză « l'air du temps », în germană « Zeit Geist ».

¹¹ Să ne amintim că avuseseră loc revoluțiile de la 1848, care treziseră toate popoarele, inclusiv cele mai mici, la dobândirea unei conștiințe naționale și le îndemnaseră la lupta pentru dreptate și egalitate socială și emancipare națională. Iar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a avut loc și a doua etapă a revoluției industriale care a condus la transformări profunde de ordin socio-economic, politic și cultural. Astfel, societățile cu dominantă agrară și artizanală au evoluat spre societăți de tip industrial și comercial.

să „urmărim paș de paș, națiunile înaintate în scință”, iar „cele ce le vedem potrivite la dînșii, căutăm a le folosi și noi amăsurat împrejurărilor noastre locali”.

- Regăsim elemente ale *patosului*, adică ale aceluși mijloc de persuasiune a publicului prin emoțiile pe care i le trezește cuvântul autorului: noi, românii „sîntem părăsiți de toată lumea și sîntem strâmtorați (= obligați, n.n.) de a ne ajuta noi de noi”. Urmează firesc întrebarea: „*Ce e de făcut și unde e modul și calea de mîntuire?*” Răspunsul e ușor de dat: având mica lor moșioară, moștenită de la strămoși, românii își vor putea îndestula trebuințele zilnice, lucrând „mai mult cu mintea” și totodată, vor putea avea un câștig cu dobândă, pentru a se pune la adăpost de întâmplările rele: „în zilele noastre adese vedem câte un biet frate a nostru că (...) își prăpădesce biata avere, primită ca moștenire dela părintși și strămoși (...) și bietul român începe a se cam clătina”.

Într-o primă concluzie, constatăm că partea introductivă pe care am denumit-o *exordiu*, are o structură complexă: ridică anumite probleme ce vor fi dezbătute pe larg în conferința propriu-zisă și totodată conține *in nuce* soluțiile la aceste probleme, susținute de argumente solide care să confirme justetea ideilor autorului, *etosul* său, întărind teza inițială. *Exordiul* anticipează dezvoltările ulterioare, câștigând astfel unicitate și originalitate¹².

2.3. Scopul „cuvântului meu de az”

În încheierea părții introductive, autorul pregătește prezentarea scopului urmărit prin *cuvântul său*, pe care îl putem considera ca fiind *logosul*¹³, particularizând ideea cuprinsă în „lozinca zilei de az”. Pentru a ne adapta progreselor din agricultură făcute de națiunile mai înaintate, trebuie să acceptăm metode și procedee noi, care să ne îndestuleze trebuințele zilnice și să ne asigure venituri suplimentare, ce ne pot feri de „întâmplări dureroase”. Nu trebuie să întrerupem tradițiile noastre seculare: cultivarea pămîntului, „crescerea vitelor” și pomăritul: „Tot din aceste deprinderi ale părinților avem a ne îndulci și noi zilele. În cuvântul meu de az însă, eu mî voi mărgini numai asupra izvorului de câștig ce-l aduce pomăritul și cu deosebită considerare la împrejurările prielnice ale comunei Ramna, voi vorbi despre prunele bistrițe și valorarea lor. Vă rog deci, pentru ascultare!”

3. Împletirea dintre *narratio* și *argumentatio*. Puterea exemplului și a modelului; farmecul povestirii

Intrînd în materia propriu-zisă a discursului, descoperim felul în care acesta se dezvoltă și se amplifică; trăsătura de bază fiind alternarea secvențelor textuale cu caracter practic, didactic și științific cu secvențe textuale de tip narativ, avînd o progresie tematică liniară și cuprinzînd exemple grăitoare pentru scopul urmărit. Dacă prima serie de secvențe conține sfaturi practice, la obiect (de exemplu, de ce e bine a se cultiva prunii bistriți în Ramna, p. 4), cea de-a doua serie conține relatări ample ale unor experiențe reușite din pomicultură, din țări precum Franța, Ungaria sau Statele Unite ale Americii. Prima serie se

¹² Ioan Piuariu- Molnar, învățat ardelean din secolul al XVIII-lea, autorul primei cărți de retorică românească, arată care sunt părțile retoricii, *aflarea (invențiunea)*, *intocmirea (dispoziția)*, *tălcuirea (elocutiunea)*, apoi surprinde în câteva cuvinte trăsăturile lor caracteristice: „*Aflarea (invențiunea)* găsește pricinile, dovedirile, adevăriturile și orice este trebuincios a îndupleca pe auzitor spre ascultare; *intocmirea (dispoziția)* pune la rînd și așează câte s-au aflat (...). *Tălcuirea (elocutiunea)* voiește să aibă vorbă frumoasă, împodobită, înfrumusețată cu învățătură și cu măiestrie; aceasta dă virtute cuvîntului, ca să curgă cu mai multă lesnire (...) și cu desfătare, auzitorul să asculte și cu mai multă poftă să ia aminte la cele ce se zic” (Ioan Piuariu-Molnár, *Retorică*, 1976, pp. 46-47). Recunoaștem toate aceste caracteristici în modul în care autorul conferinței *Despre valorarea poamelor* și-a conceput și construit discursul său.

¹³ A se vedea § 4.2 și nota de subsol 19.

bazează pe *argumentul autorității*, adică, în cazul nostru pe argumente științifice și economice, cea de-a doua, pe argumente de tip *exemplu, model, analogie*, ce creează structura realului¹⁴.

3.1. Valoarea didactică a frazei sentențioase (apoftegma)

Autorul consacră cel mai mare număr de pagini problemelor legate de cultura prunilor bistriți și valorificarea roadelor acestora în comuna Ramna (de la p. 4 la p. 11 inclusiv). Această parte se deschide cu un paragraf având caracter didactic, un fel de silogism *sui generis*: amplu, dar cuprinzând și propoziții implicite. Când omul, „cu judecata cumpătă”, se apucă de un lucru, procedează astfel: se informează („sciricesce în dreapta și în stânga”, apoi, „caută a culege învățături despre toate amănuntele lucrului ce iese a-l întreprinde” și, cumpănindu-le toate, „își croiesce drumul ce are a-l bate”¹⁵. Tot așa trebuie să se procedeze la pomărit unde „încă este ast feliu”. Deci, gândind ca mai sus, pomicultorul va fi considerat „om cu judecata cumpătă”¹⁶.

3.2. Secvență textuală explicativ-prescriptivă

În paragraful următor (situat tot la p. 4), se dau primele îndrumări clare (cu caracter științific) despre înființarea unei livezi de pruni, „să fim în curat cu pământul și clima, ca să scim ce feliu de pomi să alegem” și, să avem deopotrivă „în apropiata vedere concurența pre toată linia ce e în zilele noastre”, adică să ținem seama, în alegerea soiurilor, și de criteriul economic al profitului: „rodul lor tot-deauna s-e-l putem vinde (valora) cât de cu dobândă”. Oratorul dă sfaturi, ridică probleme, dar și indică rezolvarea lor optimă, adică, în exprimarea de azi, strategiile de urmat; și ca o concluzie (p. 4, la sfârșit): „În privinta aceasta (*id est*, ținând seama de cele două criterii de mai sus, științific și economic), prunul ocupă locul întâi și la noi aici în Ungaria prunul bistriți”. Din nou se ajunge la un pasaj cuprinzând o observație generală, terminată printr-o sentință (sau maximă): „Căci trebuie să scii, iub. (*id est* iubiți) frați, că odată cu aflarea (locomobilei) mașinei, telegrafului și telefonului, vremea s’au îndesuit¹⁷ și pământul s’au îngustat (*id est*, timpul s-a comprimat, iar distanțele s-au scurtat, n.n.). Astăz duci la tren poame și mâne sînt în Viena, ceea ce pre vremea strămoșilor noștri n’au fost. *Semn că trăim după scință*”¹⁸.

3.3. Secvență textuală narativă sau forța argumentativă a modelului. O primă concluzie

¹⁴ Roventă-Frumușani expune sintetic (2000, 55-57) cele două familii de argumente care, după Perelman, creează structura realului: „i) argumentarea prin *exemplu, ilustrare și model*; ii) argumentarea prin *analogie și metaforă*. *Exemplul, modelul* structurează lumea, impunând o relație de imitare bazată pe prestigiul modelului” (...) „Utilizarea *exemplului* ca element de probă (argument decisiv) se datorează statutului de fapt și pregnanței sale (...) *Modelul* (bazat de fapt pe argumentul autorității) furnizează în toate perioadele « paradigme » exemplare în istorie, literatură, dar și în viața privată sau publică. (...) *Analogia* instituie o similitudine de structură între domeniul sensibil și cel inteligibil (A este față de B ceea ce este C față de D)”.

¹⁵ Este o exprimare metaforică, însemnând *își face un plan de lucru*.

¹⁶ Enumerarea celor trei etape cuprinde o explicare a calificativului „cumpătă”, atribut al substantivului „judecată”; schematizând, silogismul ar fi următorul: „Omul cu judecata cumpătă” își croiește drumul ce are a-l bate (*premise majoră*). Pomicultorul trebuie (*modalitate deontică*) să facă la fel (*premise minoră*). Concluzia: Deci, și pomicultorul trebuie să fie „om cu judecata cumpătă” (dacă vrea să obțină roade îmbelșugate).

¹⁷ *îndesuit*, cuvânt aproape indescifrabil în manuscris.

¹⁸ Ultima frază (conținând maxima subliniată de noi) cuprinde o constatare la care s-a ajuns prin *argumentul de tip ilustrare* a tezei inițiale. „Înrudită cu exemplul, *ilustrarea* nu întemeiază regula (ca în cazul exemplului), ci consolidează adevărul la o regulă admisă, furnizând cazuri particulare ce concretizează enunțul general”, (Roventă-Frumușani 2000, 55).

Urmează o amplă secvență narativă, folosită ca argument de tip *model* (pp. 5-6), care întrerupe, ca o agreabilă și fermecătoare diversiune, firul (reluat la pp. 7-8 și 9) sfaturilor practice, precise și detaliate referitoare la: a) cultura soiului de prun bistriț în general și în comuna Ramna și împrejur în special) și b) buna „valorare” a prunelor.

În secvența narativă, se evocă pe larg secretele reușitei excepționale a cultivării piersicilor în localitatea Montreuil-sous-Bois, activitate începută în anul 1722 de un anumit Pépin „și pre dînsul l’au urmat alte 20 familii, și astăzi tot orașul sî deprime numai cu cultura persecilor”¹⁹. Povestirea începe cu prezentarea unui argument al autorității, deoarece se pornește de la amănuntul următor: „În anul 1892 ministrul unguresc de agricultură, conte Andrei Betlehen, voind a rădica pomăritul în Ungaria, și a aduce populațiunei soiuri de mere, pere, prune, caisine, din cele mai alese, au trimis în străinătate pre un domn (Molnár István) ca să studieze în țările streine pomăritul”. În Montreuil-sous-Bois toate casele sunt îngrădite cu ziduri, iar în interiorul curților sunt ridicate „tot la depărtare de 6-8 metri ziduri înalte de 2.50 metri” care permit cultivarea piersicilor. Preotul Petru Ieremia expune clar, aducând detalii precise și semnificative, modul în care se înființează, întreține și exploatează cultura piersicilor. Apoi insistă asupra modului de recoltare, selectare, pregătire și împachetare a piersicilor spre expediere la Paris „unde capătă pre câte o persecă 5-12 cruceri. Perseci frumoase d’acestea s’au transportat și până în capitala Rusiei în Petersburg, vinzîndu-să dărabul și cu 1(*nd.* = prescurtare indescifrabilă) franc 40 cr”. Se insistă deci și pe importanța valorificării inteligente a poamelor: „Din acest mic orașel și din jur sosesc zi pre zi în Paris 200.000 drbe (dărabe, n.n.) perseci, și vă puteți închipui frumosul venit ce-l aduce”.

În această etapă a analizei noastre, putem trage ***o primă concluzie importantă***: în fapt, ampla secvență narativă relatată mai sus argumentează prin *puterea modelului* de urmat, *două idei principale* ale conferinței: *prima*, putem progresa numai dacă cunoaștem și aplicăm hotărât regulile bunei cultivări a prunilor bistriți; *a doua*, să cunoaștem îndeaproape modul de valorificare a prunelor bistrițe în scopul obținerii unor câștiguri frumoase care să ne îmbunătățească traiul de zi cu zi. Aceste idei principale constituie miezul, „nucleul dur” al conferinței, care s-ar fi putut limita la o lecție obiectivă, exactă, științifică despre cultivarea prunilor, dar pentru a-i convinge pe săteni să treacă la punerea în practică a tuturor sfaturilor date de un pomicultor cu experiență, lecția e îmbrăcată într-o haină de lumină atrăgătoare, meșteșugită după regulile retoricii și ale omileticii. Creatorul ei, preotul P. Ieremia dă dovadă că ține seama de particularitățile publicului său (a se vedea la § 2.1, citatul din Lo Cascio despre ceea ce el numea „argumente marcate cultural”) și că stăpânește arta argumentării și a persuasiunii. (vezi mai jos nota de subsol 21)

4. „Despre valorarea poamelor”: *narratio, argumentatio si confirmatio. Etos, logos și patos. Elemente deictice spațio-temporale. Perorația*

4.1. *Confirmatio* îngemănată cu *narratio* și *argumentatio*

¹⁹ În manuscris este scris greșit „Montreuil-sur-Bois”. Astăzi, Montreuil, este o comună a departamentului Seine-Saint-Denis, din regiunea Île-de-France. „Dès le XVIIe siècle furent créées à Montreuil des cultures de pêchers en espaliers sur des murs appelés murs à pêches (...) qui se développèrent jusqu’au XIXe siècle pour couvrir au plus fort de leur production, en 1870, 600 km de linéaire et fournir 17 millions de fruits (...). Les pêches de Montreuil devinrent célèbres grâce à leur présence à la Cour de France au XVIIe siècle (...). La reine d’Angleterre et même les tsars de Russie firent venir des pêches de Montreuil”, se scrie în articolul *Murs à pêches* de pe Wikipédia la adresa fr.wikipedia.org/wiki/Murs_à_pêches. În articol se explică pe larg tehnica cultivării acestor piersici, iar informațiile date confirmă întru totul explicațiile din conferința *Despre valorarea poamelor*. Pe blazonul orașului Montreuil sunt reprezentate trei ramuri cu piersici.

Începând cu p. 9 (unde aflăm că „Prunele se pot valora în mai multe chipuri. Să pot vinde în stare proaspătă, să pot usca, să pot ferbe de lictar (pecmez), se pot frige de rachie, în țeri culte ...le zaharizează, le ferb în uiegi etc. ; de cea mai mare însemnătate însă am socotit eu a fi pentru comuna Ramna valorarea prunelor în stare proaspătă”) și până spre final, (p. 15), autorul insistă asupra diferitelor posibilități de valorificare a prunelor bistrițe, aducând ca argumente puternice două exemple din varii experiențe: a economului Csókás Mihály din Kecskemét, care a început în anul 1839 o înfloritoare cultură de „caisîni” și a francezului Louis Pellier din anul 1849, care plecând în America cu speranța unei îmbogățiri rapide în țara aurului, California, „s’au amăgit” și la a. 1850 „în ținutul Santa Clara s’au apucat de vechiul său meșteșug, de grădinărit, și ca grădinar cunoscând pământul și clima au plantat pruni”. Cum prunilor le mergea bine, „au început mai mulți a-i planta”; veniturile din vânzarea prunelor au crescut rapid, încât „în a. 1890 au produs California 35.000.000 kg de prune, cari s’au vindut cu 7.000.000 fl.”. Din aceste „istorioare”, preotul Petru Ieremia scoate anumite învățături, demne de urmat de către țărani prezenți la conferință. Astfel, prima istorioară arată limpede puterea înțelepciunii și a lucrului bine gândit și făcut pentru „binele public”: de activitatea economului Csókás Mihály a beneficiat întregul oraș Kecskemét. „Pe vremea caisînilor și a strugurilor zi pre zi merg în lumea mare 2 trenuri încărcate numai cu caisîni și struguri, afară de miile de cotărițe de 5 kg ce se predau la poștă”. Așa s-a putut zidi casa orașului, în valoare de 2.000.000 fl., iar „întreprinzătorii și fericitorii orașului Kecskemét trăesc încă și az, fiind anul trecut (1898 n.n.) decorat cu cruce de aur”. Din a doua istorioară, „culegem frumoasă învățetură”: să plantăm cât de mulți pruni, „să-i îngrijim cât de cu mare băgare de seamă” și „să fim mândri pre numele nostru de economi, să nu ne despărțim cu ușurătate dela ceea ce s’au deprins părinții noștri, părăsind orbiș moșioara noastră”.

Remarcăm armonioasa și fireasca împletire dintre cele trei componente ale unui discurs argumentativ prototipic: *narratio*, *argumentatio* și *confirmatio*. Iar discursul preotului Petru Ieremia se dezvoltă viguros, printr-o permanentă mișcare dialectică.

4.2. Etos, logos și patos

Conferința *Despre valorarea poamelor* poate fi analizată și din punctul de vedere al relației triadice dintre *etos*, *logos* și *patos*²⁰. Prin cuvântarea pe care o ține în ziua de 9 / 21 mai, 1899, în fața sătenilor din comuna Ramna (din comitatul Caraș-Severin), preotul Petru Ieremia, secretar al *Astrei* – Bocșa, își dezvoltă personalitatea sa enciclopedică²¹, mereu

²⁰ „Cele trei concepte reprezintă în retorica clasică, începând cu Aristotel, trei modalități de a convinge printr-un discurs oral sau scris. (...) relația între sine (*ethos*) și ceilalți (*pathos*) via *logos* reprezintă esența principalelor modele lingvistice din antichitate până în zilele noastre”, (Rovența-Frumușani 2000, 13). În arta retoricii, *ethosul* corespunde imaginii pe care locutorul și-o creează prin discursul său. Oratorul urmărind să câștige încrederea auditoriului își manifestă anumite calități morale: bunul simț, bunăvoința, înțelegerea față de problemele celuilalt, generozitatea, etc. „Tout acte (discursif ou non) qui contribue à rendre manifeste un tempérament ou des traits de caractère participe de l’*ethos*”, (<http://fr.wikipedia.org/wiki/Ethos>, accesat în 20.08.2014). *Logosul* reprezintă discursul propriu-zis, dar și gândirea rațională, modul de construire a argumentației. *Patosul*, ca parte a retoricii, se adresează sensibilității auditoriului pe care încearcă să-l emoționeze: „Tandis que le *pathos* est une méthode de persuasion par l’appel à l’émotion du public, l’*ethos* renvoie sa force de persuasion à l’intégrité de l’orateur. C’est souvent par les passions que triomphe l’éloquence; pour les maîtriser, l’orateur doit connaître les ressorts et les moyens qui servent à les exciter ou à les calmer”, (<http://fr.wikipedia.org/wiki/Pathos>, accesat în 20.08.2014).

²¹ Absolvice liceul la Blaj și teologia la Caransebeș. La Blaj, *retorica* se introduse ca disciplină de studiu la gimnaziul românesc încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Protopopescu 1966, 234). Iar la *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român* din Caransebeș se predau viitorilor preoți discipline precum: Istoria Bisericii,

dechisă spre ceea ce e nou și bun, spre modernizare pentru propășire. Stăpânește arta oratoriei, deprinsă în lunga experiență de tinere a omiliilor²². Mereu dornic de a-i instrui pe dragii săi „frați”, oameni simpli din popor care merită să aibă parte de lumina învățăturilor utile, preotul P. Ieremia urmărește să convingă și să obțină adeziunea și entuziasmul publicului (*pathos-ul*), încurajându-i pe țărani din comuna Ramna să pășească hotărât pe calea progresului, rămânând atașați de moșiile lor. Le insuflă încredere în forțele proprii: „vă cunosc și eu de oameni foarte întreprinzători”, îi dojenește ca un părinte: „și totuși cu negoțul acesta de poame nu v'ați deprins, ci, l-ați lăsat pre seama unor străini, cari n'au nici casă, ci umblă ca melciu cu ia (=ea, n.n) în spate”, le dă curaj și-i îndeamnă să aibă „credință într'olaltă”, să formeze o „tovărășie”, „și să esportați și Dvoastră prune la Pesta din gara Jidovinului”. În halele comerciale de acolo, unul sau doi dintre întreprinzători pot vinde și cu 48.20 cr. / kg.. „Tot începutul e greu, curagiu însă trebuie, începătorii vor fi ca niște adevărați mântuitori pentru Ramna și jur, prin venitul frumos ce-l pot aduce comunelor prin valorarea poamelor în stare proaspătă”. Iar la final regăsim același îndemn care să însuflețească pe cei ce-l ascultau pe orator.

4.3. Deixis spațio-temporal

În citatele indicate în toate paragrafele anterioare, avem trei deictice temporale „*az*”, „*acum 60 de ani*” și „*anul trecut*”. Acestea au ca reper temporal ziua (momentul) – 9 / 21 mai – și / sau anul când se ținea conferința (1899). Ca deictice spațiale avem precizările: „*la noi*” (se face referire și la persoana locutorului inclusă în ansamblul persoanelor care formează auditoriul) și „*aici*”, cu specificarea „*în Ungaria*”, necesară bunei decodări a mesajului.

4.4. Partea finală a discursului sau *Peroratio*.

Partea finală a discursului (pp. 13-15) sintetizează ideile principale expuse și argumentate de-a lungul întregii conferințe: în primul rând, sătenii din Ramna să exploateze cu pricepere condițiile de sol și climă pe care le au, pentru a obține recolte de calitate și bogate de la prunii bistriți; în al doilea rând, „să le alegeți numai cele mai mari pentru vânzare, să le pachetați în cotăriți de câte 30-50 kg”; în al treilea rând, sătenii să lucreze speculativ, înființând „dintre voi (...) o tovarășie, care să cumpere și vindă prune (...) alături cu speculanții”, în piețele din Budapesta.

Regăsim același patos însuflețitor, oratorul făcând o serie de urări, se referă la o perspectivă de viitor mai bună pentru „fratele Râmneanți”, la o schimbare a sa în bine și concluzionează: „*Deci: Înainte! și, mai mult cu mintea decât cu puterea !!*”.

5. Câteva observații privind influențele subdialectului bănățean sau pecetea locului și a timpului în care a fost concepută și ținută conferința

Desigur ar fi interesant să analizăm manuscrisul textului conferinței din punct de vedere filologic și lingvistic, să observăm cum se reflectă fonetismele subdialectului

Teologia Fundamentală, Dogmatica, Dreptul Canonic, Retorica, Stilistica, Limba Română (a se vedea, Petrica 2005, 269-273, *apud* Scridon 2012, 541).

„ (...) ca paroh al Călnicului, [preotul P. Ieremia] s-a identificat întocmai cu interesele enoriașilor săi (...). Pentru a veni în ajutorul sătenilor și a le oferi utila sa îndrumare, a urmat trei ani consecutivi la Budapesta, cursuri de pomicultură și apicultură. A folosit răsadnița personală și i-a învățat pe țărani să altoiască pomi fructiferi”, scrie Vasile C. Ioniță (1997, 92).

²² „Relațiunile cu oamenii le baza pe înțelepciunea ce scânteia la fiecare vorbă, pe maximele și istoriile trăite, pline de farmec. Pa paroheni i-a stăpânit cu puterea cuvântului, izvorât dintr-o înaltă conștiință protețască”, scrie același Vasile C. Ioniță (1997, 92), citând din necrologul apărut în *Foata diezezană*, la 19 iulie 1940.

bănăţean în ortografie sau anumite caracteristici morfo-sintactice ale acestui subdialect, care face parte din grupa nordică a subdialectelor româneşti. Ionel Apostolatu precizează: „Subdialectul bănăţean (identificat ca varietate teritorială fundamentală încă din primele studii româneşti de dialectologie) este vorbit în partea de sud-vest a teritoriului dacoromân în judeţele Timiş, Caraş-Severin, în partea sudică a judeţului Hunedoara, precum şi în partea sudică a judeţului Arad”²³ (biblioteca.regielive.ro/cursuri/filologie/subdialectul-banatean-romana-1162.html). Întrucât spaţiul rezervat articolului se apropie de sfârşit, ne vom referi doar la câteva elemente de fonetică, morfo-sintaxă şi lexic.

Câteva exemple din domeniul foneticii-fonologiei: velarizarea vocalelor *e, i*, care trec în seria centrală: *ă, î*, iar *i* scurt final dispare, după consoanele rostite dur *s, z, ț, ș, j*, ca în cuvintele *sĕmn* (pentru *semn*); *așĕzat*, „poporul românesc *așĕzat* (pentru *așezat*) ... la codru”; *sciț* (pentru *știți*), *az* (pentru *azi*); *astăz* (pentru *astăzi*), „pre *acelaș* (pentru *același*) petec de pământ”. În cuvinte precum *măne* (pentru *măine*) se păstrează forma etimologică, fără diftong. „O particularitate cu relevanță absolută, care individualizează subdialectul bănăţean, este palatalizarea dentalelor *t, d* (urmate de *i, e* sau *ă*), în stadiile africatelor *ć*, respectiv *đ*”²⁴. În acest sens găsim numeroase exemple în conferința analizată: *scie, va sci, scință, sĕ o scim, găndesce, sciricesce, voiesce, își croiesce drum*; „datorința d’ a ne cunoasce”, etc..

În privința unor aspecte morfo-sintactice, putem reține câteva cazuri. Astfel la substantive feminine, precum *lumea, poporațiunea*: forma de genitiv-dativ la singular este: *lumei, poporațiunei*. Unele substantive prezintă alt gen decât cel din limba literară: „piațul” în loc de „piața”; „Cele ce le vedem potrivite la dĕnșii, căutăm a le folosi și noi amĕsurat *împrejurărilor* noastre *locali*”. Reiese din context că substantivul *împrejurare* este de gen masculin. Articolul posesiv are o singură formă *a*: „un biet frate *a* (în loc de *al*) nostru”; „(...) prune ce vin în piațul Bpestei și *a* Vienei”. Auxiliarul de la perfectul compus, la persoana a III-a singular are forma (literară) învechită *au*: „Ceasul deșteptării *au sunat* și pentru Român”; „Poporul românesc este *preste* tot luat silit a trăi din câștigul ce îl aduce mica lui moșioară ce *au moștenit* dela părinți”; „Lumea de az atât de departe *au înaintat pre* toată linia”. Observăm, de asemenea, că prepozițiile *peste* și *pe* au formele mai vechi *preste* și *pre*.

Exemplele de mai jos, din domeniul lexicului, le-am selectat ca fiind reprezentative, pentru că trădează epoca istorică în care trăia oratorul: în Banatul de la sfârșitul secolului al XIX-lea, multiethnic, multicultural, multiconfesional; provincia făcând parte din regatul maghiar. Le vom prezenta în ordine alfabetică, împrumutând explicațiile din <http://dexonline.ro/>:

Cotăriță desemnează un coș de nuiele de diferite forme. < sb. Kotarica >; (Olt., Ban.) paner, cotarcă.

Creițar, monedă mică de argint, mai târziu de aramă; a circulat în sudul Germaniei, în Austro-Ungaria, Transilvania și Bucovina până la sfârșitul secolului al XIX-lea. A suta parte dintr-un florin. Ban, gologan. < magh. Krajczár >.

Crucer (înv.) creițar. < germ. Kreuzer > = bănuț, gologan // cavalier din ordinal Teutonilor.

Dărab – (reg.) bucată < magh. Darab >.

Despărțământ, -e: (înv.) despărțitură, secție, (de la *despărți* + suf. – *ământ*). (după fr. département).

²³ Profesorul Ionel Apostolatu se referă doar la teritorii din România, fără a preciza că subdialectul bănăţean este vorbit și în unele provincii din afara granițelor țării noastre.

²⁴ Apostolatu, biblioteca.regielive.ro/cursuri/filologie/subdialectul-banatean-romana-1162.html.

Florini, monede de aur și argint, au circulat și în Țările Române până în secolul al XIX-lea; fiorin < germ. Florin >, fr. florin, it. fiorino. În Olanda i se zice gulden ; 1 forint = 100 cr.

Lictar este un regionalism care desemnează marmelada de prune, magiunul. (< magh. lekvár >).

Pecméz,-uri, (Banat) marmeladă. (< turc., bg., sîrb.. pekmez și petmez, ngr. petimezi, alb. pekmés).

Uiagă, sticlă, glaje, clondir, din magh. üveg.

A știrici, știricesc, vb IV (Reg) 1. A căuta să afle ceva (cu șiretenie), a cerceta, a se informa, a iscodi. 2. A comunica, a da de știre (știre + -ici) ; a ști < lat. scire >. De asemenea, unele verbe „care în limba literară apar prefixate cu prefixul –în (-în) se folosesc (...) fără acest prefix”²⁵: „sê le *patchetați* (în loc de *împachetați*) în cotăriți de 30-50 kg”.

În încheiere, dorim să insistăm asupra observației următoare: în ciuda influențelor subdialectului bănățean, conferința este redactată într-un limbaj cultivat, care o face perfect inteligibilă și azi (când a trecut mai bine de un secol de la redactarea ei) și este concepută într-un stil îngrijit, plin de vioiciune și prospețime, datorită căruia auditoriul este captivat și până la urmă convins de justetea ideilor oratorului.

6. Epilog

Conferința *Despre valorarea poamelor* s-a bucurat de o apreciere deosebită, fiind „tipărită în 200 de exemplare (...) distribuite gratuit sătenilor din aria de cuprindere a despărțământului” (Tomoni, <http://banatica.ro/media/b18/dtat.pdf>, p. 402). Mai mult chiar, 94 de săteni au fost convinși să înființeze, la două luni de la ținerea acesteia, „o tovărășie pentru exportul de prune ce a expediat în acel an (1899, n.n.) pentru piețele din Viena și Budapesta 122 de vagoane de prune”, așa cum aflăm din admirabilul studiu al lui D. Tomoni (la p. 403), ale cărui afirmații se bazează pe cercetarea documentelor de arhivă referitoare la *Astra*, Despărțământul Bocșa Montană, documente aflate la D.J.C.S.A.N.²⁶.

De altfel, toate prelegerile susținute de unii membri ai despărțământului Bocșa al Astei făceau parte dintr-un amplu program cultural ce cuprindea și înființarea unor biblioteci școlare și populare, dotarea unor școli cu materiale didactice și susținerea unor programe artistice, la reușita cărora au contribuit fie corurile școlare, fie cunoscutele Reuniuni de cântări din Banat.

Bibliografie

Surse documentare

Ieremia, Petru. 1899. „Despre valorarea poamelor”, manuscris păstrat în biblioteca personală.

Ioan Piuaru-Molnár, *Retică, adevă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări*. Acum întâi izvodită pe limba românească, împodobită și întemeiată cu pildele vechilor filosofi și dascăli bisericеști, Buda, Crăiasca Tipografie orientalicească a Universității Peștii, 1798, ediție critică, prefață, notă asupra ediției, glosar și indice de Aurel Sasu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Între anii 1899-1913, preotul Petru Ieremia a ținut 8 prelegeri cu tematici foarte variate : *Despre straturile calde și însemnătatea lor la grădinărit* ; *Despre ținerea și prăsierea vitelor* ; *Despre legumărit* ; *Rolul cultural ce-l au țăranii din Bocșa Montană pentru poporațiunea română din jur*, etc. « Tot în urma prelegerilor preotului Petru Ieremia, în comuna Călnic s-a înființat o tovărășie pentru valorificarea laptelui care desfăcea zilnic în piața din Reșița-Montană peste 1000 litri de lapte » (Tomoni, web, 403-404).

Calendarul Românilui. 1898. Capitolul *Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania și al diecesei Caransebeșului pe anul 1898*. Caransebeș: Librăria și Tipografia diecesană.

Volume, studii și articole

- Anscombe, Jean-Claude, Oswald, Ducrot. 1983. *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles: Mardaga.
- Frățilă, Vasile. 1977. *Dialectologia limbii române*, Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara.
- Ioniță, Vasile C. 1997. *Monografia localității Călnic (județul Caraș-Severin)*, Reșița: Editura Timpul.
- Ioniță, Vasile C. 1971. „Lexic dialectal din Călnic (jud. Caraș-Severin)”, în *Studii de limbă, literatură și folclor*, II, (SLLFolc, II), Reșița, p. 313-328.
- Lo Cascio, Vincenzo. 2002. *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*, traducere de Doina Condrea-Derer & Alina-Gabriela Sauciuc, București: Meteora Press.
- Marga, Andrei. 2006. *Argumentarea*, Cluj-Napoca: Fundația Studiilor europene.
- Munteanu, Ștefan, Țăra, Vasile D.. 1978. *Istoria limbii române literare. Privire generală*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Neagoe, Victorela. 1984. *Subdialectul bănățean*, în Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de Dialectologie românească*. Craiova: Scrisul Românesc, p. 240-284.
- Perelman, Chaim & Olbrechts-Tyteca, Lucie. 1958. *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Petrica, Vasile. 2005. *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român Caransebeș (1865-1927). Contribuții istorice*, Caransebeș: Editura Episcopiei Caransebeșului.
- Protopopescu, Lucia. 1966. *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Rovența-Frumușani, Daniela. 2000. *Argumentarea. Modele și strategii*, București: Editura Bic All.
- Rovența-Frumușani, Daniela. 2005. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București: Editura Tritonic.
- Sasu, Aurel. 1976. *Retorică literară românească*, București: Editura Minerva.
- Scridon, Alin. 2012. „Un protopop și epoca sa. Circularele lui Gherasim Sârb”, în Călin Timoc *et alii* (redactor), *Quaestiones Romanicae*. Lucrările Colocviului internațional *Comunicare și cultură în Romania europeană* (ediția I / Timișoara, 15-16 iunie 2012), Szeged: Jate Press, 2012, p. 540-547.

Resurse în format electronic

Dicționare și glosare

- Dicționarul explicativ al limbii române*, (<http://dexonline.ro/>).
- Ethos* – (<http://fr.wikipedia.org/wiki/Ethos>, accesat în 20.08.2014).
- Logos* – (<http://fr.wikipedia.org/wiki/Logos>, accesat în 20.08.2014).
- Pathos* – (<http://fr.wikipedia.org/wiki/Pathos>, accesat în 20.08.2014).
- Retorica*, (<http://it.wikipedia.org/wiki/Retorica>, accesat în 20.08.2014).
- Trésor de la langue française informatisé* (TLFI), (<http://atilf.atilf.fr/>).
- Vocabulaire de la rhétorique. Les types de discours*, (<http://www.etudes-litteraires.com/lexique-rhetorique.php#1>, accesat în 14.01.2015).

Articole și cursuri

- Apostolatu, Ionel, *Subdialectul bănățean* – (biblioteca.regielive.ro/cursuri/filologie/subdialectul-banatean-romana-1162.html, accesat în 25.08.2014).
- Ciociu, Alina, *Textul argumentativ: noțiuni teoretice*, (<http://educatie.inmures.ro/lectii-de-limba-romana/textul-argumentativ-notiuni-teoretice.html>, accesat în 04.09.2014).
- Tomoni, Dumitru, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român „ASTRA”, Despărțământul Bocșa*, p. 395-413, (<http://banatica.ro/media/b18/dtat.pdf>, accesat în 12.08.2014).
- Țiclea Alexandru, *Retorica. Curs universitar*, 2007, (ro.scribd.com/doc/40194028/Retorica-Curs-universitar-Alexandru-Ticlea#scribd, accesat în 17.08.2014).